

УДК 378.97+378.978

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СЛУХОВОГО ДОСВІДУ СТУДЕНТА

Сибірякова-Хіхловська М. І., Жевердан М.

У статті наведено визначення поняття "музичний слуховий досвід". Розглянуто його структуру та фактори формування. Виокремлено етапи набуття цього досвіду, наведено деякі прийоми та методи розвитку.

***Ключові слова:** досвід, музичний слуховий досвід, перцептивні музичні еталони, музична пам'ять, увага, етапи набуття музичного слухового досвіду.*

В статье дано определение понятия "музыкальный слуховой опыт". Рассмотрена его структура и факторы формирования. Выделены этапы приобретения этого опыта, приведены некоторые приемы и методы развития.

***Ключевые слова:** опыт, музыкальный слуховой опыт, перцептивные музыкальные эталоны, музыкальная память, внимание, этапы приобретения музыкального слухового опыта.*

In this article the notion of "musical acoustic experience" is defined; its structure and formation factors are considered; stages in undergoing this experience are determined; some techniques and methods of its development are provided.

***Key words:** experience, musical acoustic experience, perceptual musical patterns, musical memory, attention, stages of musical acoustic experience.*

Сучасна педагогічна наука актуалізує тезу про те, що майбутній учитель музики має володіти арсеналом знань та умінь, які забезпечать розуміння музичного мистецтва в його стилістичній багатогранності. Результатом цього виступає професійна підготовленість учителя до педагогічної діяльності у школі, до формування музичного слухового досвіду у школярів.

Музичний слух, що був вихований, переважно, в умовах ладо-тональних та естетичних традицій минулих століть, зазвичай, є недостатньо підготовленим до сприйняття складної дісонансної політональної гармонії. За таких умов сучасна музична мова сприймається як какофонія, або як малоцікавий в естетичному сенсі твір. Наслідком цього є неприйняття величезного пласту музичного мистецтва, що, безумовно, обмежує розвиток музичного мислення в цілому. Тому формування музичного слухового досвіду, який би сприяв розумінню творів різних століть, у тому числі й сучасності, є важливою проблемою музичної педагогіки.

Слід зауважити на тому, що у відомій нам науковій, музикознавчій і музично-педагогічній літературі досі не існує цілісної концепції з питань психологічних механізмів або діагностики та формування музичного слухового досвіду. Так, нам відомі дослідження, що присвячені формуванню музично-естетичного досвіду особи (Т. Завадська, О. Олексюк, Т. Скорик), або розкривають окремі питання функціонування та розвитку музичного слухового досвіду (А. Готсдінер, В. Медушевський, Є. Назайкінський, А. Сохор, О. Ростовський, О. Рудницька). Важливість та недостатня вивченість проблеми формування музичного слухового досвіду у студентів роблять її *актуальною* для науково-педагогічного дослідження.

У межах даної статті наша увага із зазначеної проблематики буде сфокусована на вирішенні наступних завдань: вивчення сутності поняття "музичний слуховий досвід", визначення його структури, факторів формування та етапів набуття.

Як показав аналіз наукової літератури практичним результатом активної музично-перцептивної діяльності, а також її необхідною умовою є *музичний слуховий досвід*. Категорія досвід вивчається у філософії, психології, педагогіці, музичній педагогіці. Увагу філософів дана категорія привертала впродовж

багатьох сторіч. Так, проблематика досвіду відображена у працях епохи античності (Парменід, Демокріт, Платон, Арістотель), середньовіччя (Августин, Р. Бекон), Відродження (Леонардо да Вінчі, Ф. Бекон), Нового часу (Дж. Локк, К. Юм, Кант, Гегель), у психологічних поглядах В. Вундта, прагматичному вченні В. Джемма і Дж. Д'юї та у гуманістичних ідеях Роджерса та А. Маслоу.

Категорія "досвід" широко вивчається і в сучасній психології (К. Платонов, Я. Пономарьов, А. Ребер, О. Лактіонов, І. Лялюк, М. Холодна). Науковці підходять до цієї категорії з різних позицій: досвід – подія, в якій брала участь людина; досвід – знання, які вона отримала в участі; досвід – загальний обсяг накопичених знань. У нашому дослідженні ми спирались на визначення К. Платонова, згідно якому досвід – це *якість* (підструктура) особистості, групи, сформована у процесі її (їх) діяльності, навчання та виховання, що узагальнює знання, навички, вміння та звички [3, с. 82]. Незважаючи на відмінності у визначеннях науковці збігаються в одному: змістом досвіду виступають творчі ідеї, накопичені знання, уміння та навички.

Логіка вивчення сутності категорії "музичний слуховий досвід" вимагає розгляду понять *естетичний* та *музично-естетичний досвід*. У науці вони представлені у загально-професійному (О. Шевнюк) та музично-професійному напрямках педагогічної освіти (Т. Завадська, Г. Карась, О. Олексюк, Т. Скорик). В основу наукових робіт даних авторів покладено діяльнісну концепцію естетичного досвіду, обґрунтовану І. Зязюном. У музичній педагогіці досліджуються як музично-естетичний досвід школярів (Т. Завадська, Г. Карась, Е. Абдулін, О. Ніколаєва), так і досвід студентів-музикантів та майбутніх учителів музики (О. Олексюк, Т. Скорик, О. Хлебнікова, О. Шевнюк та ін.).

Дослідники визначають художньо-естетичний досвід та його різновид – музично-естетичний досвід як інтегративне особистісне утворення, що є результатом художньо-естетичної діяльності особистості, змістовною стороною якого виступає естетичне відношення до мистецтва (О. Л. Шевнюк); сукупністю естетичних знань, умінь та навичок, набутих в естетичній діяльності, що стали внутрішньою сутністю особистості в процесі естетичного навчання та виховання, та зумовленістю її естетичних почуттів, поглядів, потреб, смаків, ідеалів (Т. В. Скорик).

О. Хлебнікова відокремлює поняття *досвід музично-виконавської діяльності*, який є сутнісною характеристикою особистості виконавця, що відображає вищий рівень оволодіння цією діяльністю, який досягається шляхом глибокого освоєння музично-теоретичних знань, практичних умінь та навичок пізнання, виконання музичного твору і вивчення виконавського досвіду відомих музикантів. На думку автора, процес становлення означеного досвіду у студента-музиканта передбачає формування міцних та різнобічних умінь, а саме: аналізувати музичний твір і обґрунтовувати його інтерпретацію; оперувати музично-теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками у процесі освоєння технології виконання і відтворення художнього змісту музичного твору; вміння самонастроювати емоції у процесі виконання музичного твору; вміння самостійно контролювати виконання музичного твору; наявність техніко-виконавської майстерності. Такий підхід до оцінювання рівня музично-виконавської підготовки є, на нашу думку, оптимальним та цілком відповідає критеріям діагностики даного виду музичної діяльності.

Музичний слуховий досвід розглядається в окремих працях з музикознавства, музичної психології та педагогіки (А. Готсдінер, А. Сохор, О. Ростовський, О. Рудницька) в контексті питань музичного сприйняття як його передумова або результат. Це є цілком зрозумілим, оскільки формування музичного слухового досвіду можливе лише в процесі сприйняття музики.

Так, О. Сохор розглядає слуховий досвід як частину та породження суспільної практики музичного сприйняття. На його думку, формування музичного слухового досвіду відбувається шляхом засвоєння закономірностей певного стилю, музичної системи певної нації, епохи, деяких загальних закономірностей музичного мислення [6, с. 101]. Він зазначає, що обмірковане сприйняття музики також ґрунтується на основі слухового досвіду. Підтвердження цієї думки знаходимо в міркуваннях В. Медушевського, який зазначає, що сприйняти будь-

яке явище означає співвіднести його з минулим досвідом. Для оперативного цілеспрямованого зв'язування минулого досвіду з конкретно перцептивною діяльністю існує механізм, який зветься установкою. Основне значення установки полягає в попередньому підключенні до сприйняття конкретного музичного твору тих галузей музичного та життєвого досвіду, які необхідні для своєчасного і правильного розпізнання використаних засобів і осягнення художнього змісту. Таким чином, сприйняття залежить від музичного слухового досвіду, від відпрацьованих музично-мовних еталонів [2, с. 25]. Під час сприйняття специфічно-музичних засобів (засоби ладу, гармонії) слухач цілком спирається на музичний досвід. Крім установки, важливу роль грає апперцепція, яка пов'язана з установкою. За А. Готсдінером, апперцепція є попереднім музичним досвідом та накопиченням музичних знань. З одного боку, вона є результатом попереднього досвіду спілкування з мистецтвом, який фіксується за допомогою пам'яті, з іншого – виражається в установці, яка впливає як на безпосереднє сприйняття музики, так і на осягнення та переосягнення попереднього сприйняття, його узагальнення, створення естетичних еталонів [1, с. 250–251]. На музичному досвіді як на чиннику диференційованого сприйняття музики наголошує О. Ростовський та визначає його як музично-комунікативний досвід, який є своєрідною інтеграцією музично-слухових уявлень з життєвими реаліями. Сутність цього процесу, на думку вченого, полягає у зіставленні характеру й мови музичного твору з життєвим контекстом, що породжує асоціативні зв'язки [5, с. 45].

Основу музичного слухового досвіду складають перцептивні музичні еталони (Б. Асаф'єв, А. Готсдінер, О. Єременко, А. Сохор, О. Костюк, Є. Назайкінський, В. Медушевський, А. Готсдінер, Г. Орлов, О. Рудницька, В. Пушкар). Останні є уявленнями індивідуума щодо специфіки звучання музики певних стилів, жанрів, фактур, форм. Це специфічні відбитки слухової та обміркованої інформації. На дані еталони спирається музичне мислення у процесі сприйняття музичного твору. Під час сприйняття відбувається порівняння нової інформації з уже сформованими перцептивними музичними еталонами. І чим більшим буде запас таких еталонів, тим скоріше та ефективніше буде відбуватися процес сприйняття конкретного музичного твору. Їх обсяг та якість обумовлюють диференційоване сприйняття музики, сприяють розрізненню жанрових, стилістичних, мелодичних, ритмічних та інших особливостей твору. Серед різновидів перцептивних музичних еталонів науковці відокремлюють: еталони акордів, еталони експозиційного, серединного та заключного типу викладу, еталон сильної метричної долі, слабкої метричної долі [2, с. 22]; інтервальний хід, динамічний контраст, тембр, акорд, характер руху, ритмоформула тощо (Г. Орлов); стереотип ладу, тональності, стереотип гармонії, стереотипи мотивної розробки, стереотипи форми, стереотипи циклічної форми (сонати, сюїти), а також стереотипи музичних жанрів – прикладних (марш, вальс), побутових (пісня), концертних (увертюра, поема), стереотипи різних музичних епох, музичних стилів (Г. Орлов). Ми розрізняємо стильові еталони та еталони адекватного виконавського втілення. "Стильові еталони" – це уявлення особи щодо специфіки звучання певних музичних та композиторських стилів, музичних фактур, тембрів музичних інструментів тощо. "Еталони адекватного виконавського втілення" є основою уявлень особи про "ідеальну", художньо-визначену інтерпретацію музичного твору в межах текстової, стилістичної та художньо-образної відповідності, а також необхідного рівня технічної підготовки виконавця та його творчої обдарованості.

Підсумовуючи усе вищевказане, зазначимо, що *музичний слуховий досвід* – це набутий у процесі спілкування з музикою (сприйняття, виконання) комплекс музичних перцептивних еталонів, що обумовлює операційність музичного мислення і успішність виконання різних видів музичної діяльності.

Так, під час ознайомлення з новими творами відбувається їх співставлення із вже накопиченим музичним слуховим досвідом, що дозволяє визначити їх стиль, жанр, художньо-образні характеристики. В процесі виконавської роботи на основі цього досвіду у свідомості музиканта поступово створюється модель виконавської інтерпретації, здійснюється контроль за процесом виконання, його оцінювання. Під час аранжування або створення музичних творів музичний

слуховий досвід виступає тим "фондом", на основі якого виникають нові інтонації, мотиви тощо. Тобто, зазначений досвід є основою музичної діяльності взагалі.

Одним із факторів, що впливає на формування музичного слухового досвіду є *музична пам'ять* реципієнта. Адже музичний слуховий досвід набувається завдяки запам'ятовуванню численного музичного матеріалу, що був як прослуханий, так і виконаний особисто. Це запам'ятовування може бути навіть "ескізним", тобто таким, при якому запам'ятовуються лише загальні риси, але формуються еталони.

Як відомо, пам'ять – це "здатність живої системи фіксувати факт взаємодії з довкіллям, зберігати результат цієї взаємодії у формі досвіду й використовувати його у поведінці" [4, с. 190]. За визначенням Г. М. Ципіна, музичною пам'яттю є "здібність людини до запам'ятовування, зберігання (короткочасного й тривалого) у свідомості й подальшого відтворення музичного матеріалу" [7, с. 101]. З цієї позиції досвід виступає продуктом пам'яті, результатом збереження взаємодії індивіду з довкіллям. У музичній психології та педагогіці виокремлюють такі види пам'яті: слухову, зорову, тактильну (або пальцеву), мускульну (або моторну) (Л. Маккіннон); слухову, рухову, логічну, зорову (О. Алексєєв); слухо-образну, зорову, емоційну, конструктивно-логічну та рухо-моторну (або "пальцеву" – Г. Ципін). У табл. 1 наочно репрезентована похідність видів музичної пам'яті від аналогічних видів, що є обґрунтованими у загальній психології.

Таблица 1

Взаємозв'язок видів пам'яті у загальній та музичній психології

Види пам'яті	Пояснення виду пам'яті у загальній психології	Пояснення виду пам'яті у музичній психології
Рухова	Лежить в основі формування практичних <i>навичок</i> ходіння, письма, танцю, їзди на велосипеді, складових професійної діяльності.	Рухо-моторна: пам'ять на виконавські рухи, технічні формули; якісно обумовлює технологічну сторону виконавської майстерності.
Емоційна	Надає можливість зберігати емоції та почуття у їх ставленні до відповідних подій.	Емоційна: пам'ять на емоційну характеристику певних ладових та ритмічних комплексів.
Образна	Відображення минулого у формі переважно зорових, слухових, нюхових, смакових, дотикових мнемічних образів; серед образів особливого значення набувають ейдеичні, які є яскравими та чіткими уявлення, що зберігаються в пам'яті без значних змін. І можуть бути викликані індивідом навіть після тривалого часу після їх виникнення.	Слухова, слухо-образна пам'ять: пам'ять звучання певного музичного матеріалу; лежить в основі формування слухового досвіду. Зорова пам'ять: пам'ять на візуальний образ нотного тексту певного твору (чи його епізоду). Тактильна пам'ять: пам'ять на спосіб доторку до інструмента; лежить в основі оволодіння технікою туше.
Словесно-логічна	Специфічно людська пам'ять на думки, закономірності та особливості побудови складного за змістом матеріалу. Від даного виду пам'яті залежить успішність теоретичного освоєння індивідом дійсності; формується в процесі навчальної діяльності, в зв'язку з оволодінням поняттями; реалізується не лише мнемічними, а й мислительними діями, що наближує її до мислення.	Конструктивно-логічна: пам'ять на структурні особливості та засоби розвитку музичного твору.

У процесі формування музичного слухового досвіду, як і будь-якого іншого, особливого значення набуває тривала пам'ять, яка дає змогу міцного та тривалого запам'ятовування музичного матеріалу у необхідному обсязі. Відомо, що процес вивчення музичного твору напам'ять становить загальновідомі труднощі, особливо для малодосвідченого музиканта. Розуміння елементів твору, його побудови, характеру мелодій та загального художнього образу твору є фундаментом усвідомлюваного запам'ятовування. Зокрема, О. Алексєєв підкреслює, що чим глибше музикант-виконавець вникає в сутність образу, у логіку мелодичного, гармонічного і поліфонічного розвитку, – тим краще він запам'ятовує твір. Для ефективності запам'ятовування великого значення набуває й емоційність переживання образу твору, тому що воно залишає більш глибокий слід у свідомості.

Міцність еталонів залежить як від стабільності мнемічних процесів, так і від другого фактору – уміння зосереджувати увагу на необхідній інформації. Як відомо, увага – це "здійснення відбору необхідної інформації, забезпечення вибірових програм дій та збереження постійного контролю за їх перебігом" [4, с. 157]. Серед існуючих класифікацій уваги за видами найбільш розповсюдженою є розподіл її на мимовільну та довільну. З метою забезпечення оптимальних умов для формування музичного слухового досвіду розглянемо довільну увагу, як активну, що супроводжується відчуттям зусилля [4, с. 158]. Слід зазначити, що саме довільна увага відповідає загальноприйнятому розумінню цієї категорії, а саме як акту концентрації розумових зусиль. Цей вид уваги має власні підвиди: вольова увага, вичікувальна, спонтанна (Ю. Дормишев, В. Романов). У процесі сприйняття музики функціонують усі три підвиди. Так, часто вивчення музичного твору або його слухання потребує вольових зусиль (вольова увага). Під час очікування звучання певного твору в силу вступає увага вичікувальна. Зацікавленість предметом слухання чи виконання підпадає під поле дії спонтанної уваги. Але основним критерієм усіх підвидів довільної уваги є зосередженість на здійсненні певної діяльності, яка проявляється як організація даної діяльності та контроль за її виконанням [4, с. 157]. У процесі музичного сприйняття зосередженість проявляється як організація виконання, слухання і створення музичного твору та здійснення контролю над виконанням даних видів діяльності.

Як будь-який досвід, музичний слуховий досвід формується в процесі певного часу. Тому етапність, поступовість є домінуючим принципом його формування. У музичній педагогіці склалася певна логіка етапності формування музично-естетичного досвіду. На них зосереджують увагу Т. Завадська, О. Олексюк, Т. Скорик та ін. На основі аналізу пропонованих науковцями етапів формування музично-естетичного досвіду та етапів розвитку музичного сприйняття ми виокремлюємо етапи набуття музичного слухового досвіду в процесі активної музичної діяльності, а саме: □установчий етап (розвиток інтересу до музичного мистецтва, здійснення установки на сприйняття музичних творів); діяльнісний етап (ознайомлення з новими музичними творами, накопичення музичних перцептивних еталонів, розвиток навичок художньо-образного аналізу музики); □рефлексивний етап (розвиток особистості шляхом осягнення накопичених музично-естетичних переживань; формування ціннісного відношення до музичних творів; формування навичок рефлексії як умови самостійного творчого пошуку).

Для розвитку музичного слухового досвіду можна рекомендувати наступні методи та прийоми: слухання та інтонування музичних творів з їх музично-теоретичним та художньо-образним аналізом (це сприяє як накопиченню музичного "фонду", так і формуванню перцептивних музичних еталонів); створення елементів різностильової музичної фактури при аранжуванні шкільного пісенного репертуару (цей метод допомагає перевести теоретичні знання в практичні уміння); музичні вікторини, що включають музичні твори різних епох (активізує мислення; використовується для перевірки стану сформованості музичного слухового досвіду).

Таким чином, у статті розглянуто наукові точки зору щодо музичного слухового досвіду особи, надано авторське визначення цього феномену. Доведено, що структуру цього досвіду складають перцептивні музичні еталони, серед яких

ми відокремлюємо "стильові еталони" та "еталони адекватного виконавського втілення". Визначено етапи набуття музичного слухового досвіду (установчий, діяльнісний, рефлексивний). Зазначено, що серед факторів, що впливають на формування музичного слухового досвіду вагоме місце займають музична пам'ять та увага.

Перспективним шляхом подальшого дослідження проблеми, на наш погляд, є розробка та експериментальна апробація методики формування музичного слухового досвіду у студентів.

Література

1. Готсдинер А. Л. О стадиях формирования музыкального восприятия / А. Л. Готсдинер // Восприятие музыки : сб. статей / ред.-сост. В. Н. Максимов. – М. : Музыка, 1980. – С. 230–251.
2. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. – М. : Музыка, 1976. – 254 с.
3. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования. – 2-е изд., перераб. и доп. / К. К. Платонов. – М. : Высш. шк., 1984. – 174 с.
4. Психология : учебник для гуманитарных вузов / под общей ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2003. – 656 с.: ил. – (Серия "Учебник нового века").
5. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
6. Сохор А. Вопросы социологии и эстетики музыки. I : сб. ст. / А. Сохор. – Л. : Советский композитор, 1980. – 294 с.
7. Цыпин Г. М. Обучение игре на фортепиано / Г. М. Цыпин. – М. : Просвещение, 1984. – С. 58–79.